

УДК 336.502

DOI: 10.31891/2307-5740-2021-298-5(2)-3

КУЧЕР Л. Ю.

ORCID: 0000-0001-7112-8763

e-mail: kucher@btu.kharkov.ua

Державний біотехнологічний університет

КУЧЕР А. В.

ORCID: 0000-0001-5219-3404

e-mail: kucher@karazin.ua

ТРИПЛЕЦЬ О. В.

e-mail: lenakaplun195@gmail.com

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ЕКОЛОГІЧНИЙ АУДИТ БАНКУ В КОНТЕКСТІ ФІНАНСУВАННЯ ЗЕЛЕНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті на основі здійснення екологічного аудиту конкретного банку визначено стан, проблеми та перспективи розвитку зеленого банкінгу як інструменту фінансування розвитку зеленої економіки в Україні. Сформовано й апробовано методику проведення екологічного аудиту, що включає такі складники: 1) кількісна експертна оцінка дотримання основних принципів зеленого банкінгу; 2) якісна оцінка практики відповідального інвестування банку на основі відкритих даних; 3) оцінювання готовності банку та його персоналу до зеленого банкінгу. Здійснено емпіричне дослідження готовності банку та його персоналу до зеленого банкінгу за результатами опитування 25 експертів. Для розвитку зеленого банкінгу як інструменту екологічного регулювання в Україні важлива наявність на ринку великого гравця, у якого розвиток таких продуктів і застосування процедур буде визначено в ролі стратегічного пріоритету.

Ключові слова: зелений банкінг, зелена економіка, зелені проекти, екологічний аудит, екологічний менеджмент, кліматичні зміни.

LESIA KUCHER

State Biotechnology University

ANATOLI KUCHER,

OLENA TRIPLETS

V. N. Karazin Kharkiv National University

ENVIRONMENTAL AUDIT OF THE BANK IN THE CONTEXT OF FINANCING THE GREEN ECONOMY

The article, based on the environmental audit of a particular bank, identifies the state, problems and prospects for the development of green banking as a tool for financing the development of the green economy in Ukraine. The method of conducting an environmental audit was formed and tested, which includes the following components: 1) quantitative expert assessment of compliance with the basic principles for responsible banking; 2) qualitative assessment of the bank's responsible investment practice on the basis of open data; 3) assessment of the readiness of the bank and its staff for green banking. It is established that on average the principles of responsible banking are fulfilled only by 56.5%, which indicates a low level of compliance with these principles. We can conclude that researched bank has no mention of climate change and the Paris Climate Agreement on its website or in its annual reports; it does not participate in international initiatives, funded projects in the green sectors are mainly public-private partnerships and energy efficiency projects under the credit line, data on carbon and environmental footprint are not found in open sources. The bank has not implemented a "green office" system. An empirical study of the readiness of the bank and its staff for green banking was conducted based on a survey of 25 experts. About 64% of the surveyed employees refer the bank to the average level of readiness for green banking. It should be noted that 84% of respondents believe that interested legal entities and individuals would prefer those banks that would have a certified environmental management system. For the development of green banking as a tool of environmental regulation in Ukraine, it is important to have a large player in the market, in which the development of such products and the application of procedures will be identified as a strategic priority. The researched bank may well become such a driver. In this regard, the recommendation is for the management of this bank to set appropriate goals and objectives for the development of green banking to enhance financing of environmental projects, sectors and the application of responsible investment practices.

Key words: green banking, green economy, green projects, environmental audit, environmental management, climate change.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Одним із пріоритетів досягнення глобальних і національних цілей сталого розвитку є впровадження зеленої економіки, що потребує відповідного фінансового забезпечення та інституційного регулювання. Саме тому дуже актуально й важливо, щоб наука, уряд і бізнес співпрацювали для досягнення поставлених цілей та імплементації Європейського зеленого курсу. Нині впровадження кліматоохоронних проєктів, новітніх ресурсо- та природозберігальних технологій та екологоконструктивні заходи реалізації «зеленого» зростання потребують потужного фінансового забезпечення. Фінансові ресурси на інвестиційно-інноваційну діяльність екологічного спрямування нині залучають завдяки нарощенню банківськими інституціями

діяльності щодо стимулювання запровадження зелених проєктів на засадах екологічно та соціально відповідального фінансування. Цей сучасний тренд у світі відомий як «зелений банкінг», набуває актуальності і в Україні [1]. Тому банківський сектор має відіграти важливу посередницьку роль між економічним розвитком й охороною довкілля, сприяючи екологічно стійким і соціально відповідальним інвестиціям [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій

У зарубіжних публікаціях питання зеленого банкінгу активно досліджують. Наприклад, робота M. D. Miah, S. M. Rahman, та M. Mamoop спрямована на вивчення поточного екологічного стану комерційних банків в Омані. Зокрема, дослідження намагається визначити ініціативи, які вживають оманські банки для зменшення викидів діоксиду вуглецю та драйвери, що спонукають на ці банки діяти екологічно. Для досягнення цих цілей учені опитали 22 випадково обрані особи з різними посадами від керівника до менеджера філії за допомогою напівструктурованої анкети. Дослідження розкриває деякі важливі висновки: (1) екологічні ініціативи банків, які відображають їхню повсякденну діяльність, зводиться лише до переробки та зменшення споживання паперу й енергії; (2) хоча більшість банків вважають, що екопроєкти ефективно можна реалізувати через банківську систему, ця можливість досі залишається невикористаною; (3) більшість банків визнають необхідність окремих вказівок центральних банків щодо екологічних ініціатив і розкриття інформації. Автори вважають, що результат їхнього дослідження допоможе політикам сформулювати відповідну екологічну регуляторну політику, необхідну для зменшення вуглецевого сліду в Омані [2]. Серед досліджень українських учених, присвячених розвитку зеленого банкінгу, слід виділити роботу О. Веклич [1], у якій розкрито сутність зеленого банкінгу, механізми та інструменти його реалізації, ситуацію щодо його активізації в українському банківському секторі. Ми погоджуємося з авторкою, що успішна реалізація концепції зеленої економіки може бути забезпечена завдяки мобілізації фінансових ресурсів із цільовою установкою на здійснення переходу до екологічно відповідальної ресурсоефективної низьковуглецевої економіки, яка одночасно підтримує прогрес у соціальному розвитку [1]. В умовах постійного дефіциту фінансових ресурсів розвиток зеленого банкінгу може стати важливим елементом екологічного регулювання, зокрема, через фінансову підтримку впровадження зелених проєктів та систем екологічного менеджменту. Тому фінансування сталого розвитку нині набуває особливої актуальності [3, 4, 5]. У своїх попередніх дослідженнях ми визначили сутність, стан, проблеми та перспективи розвитку зеленого банкінгу в контексті екологічного менеджменту й ефективного фінансування екологічних проєктів [6].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття

Ця стаття є логічним продовженням наших наукових розвідок у цьому відносно новому для української економіки та науки напрямі, оскільки у відомій нам вітчизняній літературі не досліджено питання готовності різних банків та їхнього персоналу до здійснення зеленого банкінгу, як і методичні засади здійснення екологічного аудиту банків.

Формулювання цілей статті

Мета дослідження – на основі здійснення екологічного аудиту конкретного банку визначити стан, проблеми та перспективи розвитку зеленого банкінгу як інструменту фінансування розвитку зеленої економіки.

Виклад основного матеріалу

У процесі дослідження проведено екологічний аудит одного з відомих банків України на прикладі трьох харківських відділень, основні результати якого наведено в цій роботі. Сформована нами методика екологічного аудиту діяльності досліджуваних відділень банку передбачала здійснення таких поетапних дій:

1. Кількісна оцінка дотримання основних принципів зеленого банкінгу (Principles for Responsible Banking). Перелік шести груп принципів і набір конкретних принципів і їх характеристик використано з джерела [1]. Для експертної оцінки дотримання зазначених принципів використано методику М. О. Бесєдіна [7].

2. Якісна оцінка практики відповідального інвестування. Для цього використано методику дослідження практик сталого розвитку й відповідального фінансування банку на основі відкритих даних [8].

3. Оцінка готовності персоналу банку до зеленого банкінгу. Для вивчення цієї готовності використовували авторську анкету «Готовність банку та його персоналу до зеленого банкінгу», розроблену з урахуванням наявних у літературі підходів до вивчення означеної проблеми на основі емпіричного дослідження [9, 10, 11].

Отже, на першому етапі проведено оцінку дотримання «принципів відповідального банкінгу» аналізованого банку (табл. 1). У роботі ми використовували п'ятибальну шкалу (5 – відмінно, 4 – добре, 3 – задовільно, 2 – погано, 1 – дуже погано) [4, 5, 7]. Відповідна оцінка виставляється за ступінь виконання (дотримання) необхідних вимог, стандартів, нормативів і т. д. Для екологічного аудиту були залучені два експерти, які працюють у відділенні банку. У ролі першого експерта був менеджер відділення, у ролі другого експерта – завідувач сектора роздрібного бізнесу.

Таблиця 1

Результати екологічного аудиту діяльності банку на основі експертних оцінок дотримання принципів відповідального банкіngu

Групи принципів відповідального банкіngu	№ показників, які оцінювали	Оцінка експертів, балів		Відхилення оцінки (x ₁ -x ₂)
		Першого (x ₁)	Другого (x ₂)	
1. Узгодження із цілями сталого розвитку	1.1	4	3	1
	1.2	2	2	0
2. Вплив на сталий розвиток	2.1	2	2	0
	2.2	2	2	0
3. Клієнти та покупці	3.1	4	4	0
	3.2	3	4	1
4. Зацікавлені сторони	4.1	3	3	0
	4.2	3	4	1
5. Управління та встановлення цільових показників	5.1	2	3	1
	5.2	3	2	1
	5.3	3	3	0
6. Прозорість та облік	6.1	4	4	0
Усього		35	33	5
У середньому		2,91	2,75	-

Джерело: авторські дослідження за методичним підходом [7].

Для визначення рівня точності оцінювання можна використати таку формулу [7]:

$$S_x = \sqrt{\frac{1}{4} n \sum_{i=1}^n (x_1 - x_2)^2} \quad (1)$$

де S_x – середня помилка в балах;

n – кількість показників, які оцінювались;

x_1 x_2 – оцінки експертів у балах.

Середня точність оцінювання $S_x = \sqrt{0,0768} = 0,277$.

Наведена формула створена на основі загальноновизнаної, але замість абсолютних застосовано відносні бальні значення оцінок. Багаторічними експериментами та логічними обґрунтуваннями доведено, що середня помилка (точність оцінювання) не повинні перевищувати 0,500 бала. Чисельність експертів може бути різною, практика ж експрес-оцінювання показує, що мінімальна може становити дві особи [7]. Отже, наведені дані свідчать, що в середньому принципи відповідального банкіngu виконуються тільки на 58 % (2,91:5×100) за оцінкою першого експерта та на 55 % за оцінкою другого експерта, що насамперед свідчить про невисокий рівень дотримання зазначених принципів.

На другому етапі екологічного аудиту проведено якісну оцінку практик сталого розвитку й відповідального фінансування банку на основі відкритих даних (табл. 2).

Таблиця 2

Результати екологічного аудиту діяльності банку за відкритими джерелами

Питання	Відповідь
Окремий звіт про сталий розвиток / соціальний звіт	Ні
Річний звіт	Так
Посилання на цілі про сталий розвиток	Ні
Посилання на принципи відповідального фінансування	Ні
Посилання на Паризьку угоду	Ні
Тема корпоративної соціальної відповідальності у звітності	Так
Наявність політики в галузі сталого розвитку	Ні
Корпоративна соціальна відповідальність і сталий розвиток у сфері відповідальності керівництва	Ні
Дані про еко- або вуглецевий слід портфеля	Ні
Проекти в секторах зеленої економіки	Так
Спеціальні банківські продукти для зелених проєктів	Так
Учасник у міжнародних ініціативах	Ні
Наявність секторальних політик	Ні

Джерело: авторські дослідження за методичним підходом [8].

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що в аналізованому банку ні на сайті, ні в річний звітності немає згадувань про зміну клімату та Паризьку кліматичну угоду; він не бере участі в міжнародних ініціативах, профінансовані проєкти в зелених секторах в основному зводяться до державно-приватного партнерства та проєктів щодо енергоефективності в рамках кредитної лінії, дані про вуглецевий та екологічний слід не трапляються у відкритих джерелах. Із переваг ми можемо виділити тільки те, що публікується річний звіт, який стосується проблем корпоративної соціальної звітності, а також те, що банк надає кредити на окремі зелені проєкти. Ці результати екологічного аудиту стосуються виключно аналізу відкритих джерел і сайту самого банку.

На третьому етапі екологічного аудиту проведено оцінювання готовності персоналу банку до зеленого банкінгу серед персоналу відділень досліджуваної банківської установи. Для визначення готовності персоналу банку до зеленого банкінгу здійснено анонімне опитування у вигляді анкетування у гугл формі. У цьому опитуванні поставлено 25 запитань, які включають у себе соціально-демографічні (вік, стать), освітні (рівень і тип освіти), професійні (стаж роботи банківських працівників, професійна категорія банківських працівників) і тематичні (поняття «зеленого» банкінгу) питання, які, своєю чергою, у сукупності, за авторським задумом, визначають готовність персоналу до зеленого банкінгу. В експертному дослідженні брали участь 25 осіб. Отже, далі розглянемо характеристики вибірки опитаних експертів, результати анкетування та системний аналіз чинників підвищення готовності банку та його персоналу до зеленого банкінгу.

За статтю учасники опитування розподілені таким чином: 80 % опитуваних респондентів – жінки, 20 % опитуваних – чоловіки. За віковим складом учасники опитування розподілені таким чином: до 30 років – 52 %, від 31 до 40 років – 28 %, від 41 до 50 років – 12 %, понад 50 років – 8%.

Розподіл за стажем роботи співробітників банку характеризується такими параметрами: до 1 року – 4 %, від 1 до 5 років – 40 %, від 5 до 10 років – 28 %, від 10 до 20 років – 20 %, понад 20 років – 20 %.

Щодо освітнього рівня, то 84 % опитаних співробітників банку мають повну вищу освіту, 8 % – середню спеціальну освіту та 8 % – незакінчену вищу освіту. Таким чином, ми можемо зазначити, що опитані нами працівники банку мають переважно повну вищу освіту. За профілем освіти 84% опитаних працівників мають економічну освіту, 12% співробітників – інший профіль освіти, 4% – екологічну освіту.

За професійною категорією опитаних співробітників банку маємо такі результати: 32 % – менеджери, 24 % – касири, 24 % – холл менеджери, 16 % – займають іншу посаду, 4 % – керівники(керівниці) відділення.

Установлено, що за самооцінкою, 64 % співробітників банку обізнані з тим, що таке зелений банкінг, а 36 % – не обізнані. Ми можемо зробити висновок, що навіть за самооцінкою 36 % співробітників банку не знають, що досліджуваний банк надає кредити на зелені проекти.

Опитані співробітники банку визначили (рис. 1), що зелений банкінг впроваджується насамперед для сприяння сталому розвитку банківського бізнесу (що становить 72 % відповідей), для екологізації технологій, процесів і продуктів (68 %), для висадження різних видів дерев та озеленення міст і сіл для задоволення населення (40 %) та для зменшення негативного антропогенного впливу на довкілля суб'єктів господарювання (4 %).

Рис. 1. Розподіл відповідей опитаного персоналу банку стосовно цілей впровадження зеленого банкінгу
Джерело: авторські дослідження.

Наведені на рис. 2 дані свідчать про те, що 36 % респондентів банку вважають, що люди готові брати кредити на екологічні проекти під 3,1–5,0 % річних, 32 % респондентів вважають – до 3,0 % річних, 12 % респондентів вважають – 5,1–10,0 % річних, 8 % респондентів вважають, що люди взагалі не готові брати банківські кредити для придбання екологічних товарів.

Із наявної в аналізованому банку пропозиції (рис. 3) найчастіше в нього беруть кредит на сонячні батареї / акумулятори – 80 %, сонячні панелі для виробництва електроенергії – 48 %, станції сонячного постачання – 44 %, додаткове обладнання та матеріали до вищезазначених товарів – 40 %, вітрові станції та генератори – 20 %, тепловий насос – 16 %.

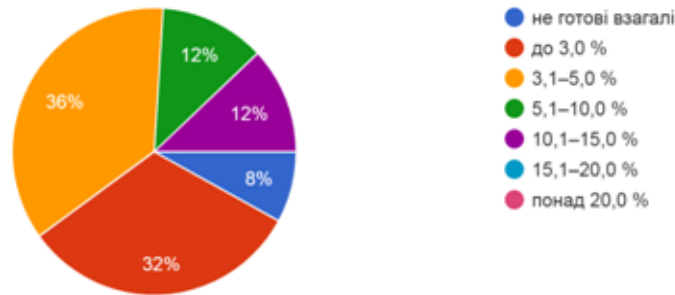

Рис. 2. Розподіл відповідей опитуваного персоналу банку стосовно річної відсоткової ставки, під яку люди готові брати банківські кредити для купівлі екологічних товарів

Джерело: авторські дослідження.

Отримані результати свідчать про те, що 48 % респондентів належать (за самооцінкою) до високого рівня готовності, 44 % – середнього рівня, 8 % – низького рівня. У цілому ми можемо зробити висновок, що більше половини опитаних співробітників банку має середній і низький рівень готовності до зеленого банкінгу. У результаті оцінки рівня готовності досліджуваного банку до зеленого банкінгу визначено, що 64 % опитуваних відносять його до середнього рівня готовності; 36 % – до високого рівня готовності.

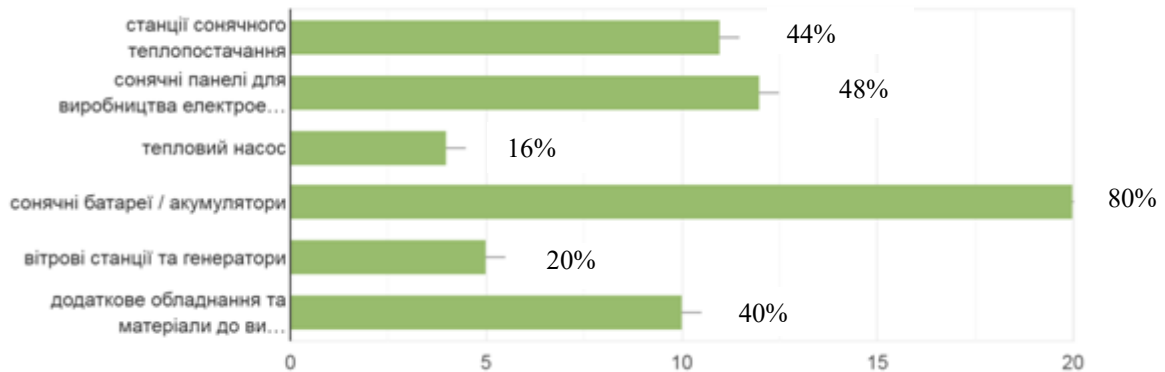

Рис. 3. Розподіл відповідей опитуваного персоналу банку стосовно товарів, на які найчастіше беруть кредит у банку

Джерело: авторські дослідження.

За результатами анкетування встановлено (табл. 3), що співробітники банку, все ж таки, зацікавлені в розвитку зеленого банкінгу в Україні та вважають, що зелений банкінг може стати ефективним фінансово-екологічним інструментом екологічного регулювання в Україні.

Таблиця 3

Розподіл відповідей опитуваного персоналу банку стосовно перспектив розвитку зеленого банкінгу як інструменту екологічного регулювання в Україні

Питання	Так (%)	Ні (%)
Чи є потреба в подальшому розвитку зеленого банкінгу в Україні?	100	-
Як Ви вважаєте, чи може зелений банкінг стати ефективним інструментом екологічного регулювання в Україні?	96	4
Як Ви вважаєте, чи надавали б зацікавлені юридичні та фізичні особи перевагу тим банкам, які б мали сертифіковану за екологічними стандартами систему менеджменту?	84	16
Чи вкладали Ви власні кошти в «зелені» облігації?	12	88
Чи готові Ви вкладати власні кошти в «зелені» облігації у перспективі?	36	64
Чи впроваджено в банку, де Ви працюєте, систему «зелений офіс»?	16	84

Джерело: авторські дослідження.

За результатами анкетування співробітників банку, проведеного в рамках третього етапу його екологічного аудиту, ми можемо зробити висновок, що близько третини співробітників взагалі не знають, що таке зелений банкінг і те, що цей банк займається кредитуванням окремих зелених проєктів, що насамперед свідчить про поганий рівень знань щодо продуктів банку і недостатній рівень готовності до зеленого банкінгу. Водночас 64 % співробітників відносять аналізований банк до середнього рівня готовності до зеленого банкінгу. Результати свідчать про те, що необхідно стимулювати банк до впровадження сертифікованої за екологічними стандартами системи менеджменту банку, оскільки, як показує опитування, 84 % вважають, що в цьому випадку банк матиме вищу привабливість серед стейкхолдерів. Проте наразі в банку не впроваджено систему «зелений офіс», тобто він не ефективно

використовує необхідні для своєї роботи природні ресурси, не дбаючи про зменшення власного негативного впливу на довкілля, але, все ж таки, позитивним є те, що банк розпочав кредитувати окремі зелені проекти.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі

На основі здійснення екологічного аудиту конкретного банку визначено стан, проблеми та перспективи розвитку зеленого банкінгу як інструменту фінансування розвитку зеленої економіки в Україні. Сформовано й апробовано методику екологічного аудиту, що включає такі складники: 1) кількісна експертна оцінка дотримання основних принципів зеленого банкінгу; 2) якісна оцінка практики відповідального інвестування банку на основі відкритих даних; 3) оцінювання готовності банку та його персоналу до зеленого банкінгу. Установлено, що в середньому принципи відповідального банкінгу виконуються тільки на 56,5 %, що свідчить про невисокий рівень дотримання зазначених принципів. Результати екологічного аудиту на основі відкритих джерел і сайту самого банку свідчать, що ні на сайті, ні в річній звітності немає згадувань про зміну клімату та Паризьку кліматичну угоду; він не бере участі в міжнародних ініціативах, профінансовані проекти в зелених секторах в основному зводяться до державно-приватного партнерства та проектів щодо енергоефективності в рамках кредитної лінії, дані про вуглецевий й екологічний слід не виявлено у відкритих джерелах. Сильною стороною є публікація річного звіту, що стосується корпоративної соціальної звітності, а також те, що банк надає кредити на окремі зелені проекти. Для розвитку зеленого банкінгу як інструменту екологічного регулювання в Україні важлива наявність на ринку великого гравця, у якого розвиток таких продуктів і застосування процедур буде визначено в ролі стратегічного пріоритету. Таким драйвером цілком може стати досліджуваний банк. У зв'язку із цим рекомендація полягає в тому, щоб керівництво цього банку поставило відповідну мету та завдання з розвитку зеленого банкінгу для активізації фінансування екологічних проектів, секторів і застосування практик відповідального інвестування. Варто зазначити, що 84 % опитаних вважають, що зацікавлені юридичні та фізичні особи надавали б перевагу тим банкам, які б мали сертифіковану за екологічними стандартами систему менеджменту. Тому перспективним напрямом досліджень є розробка стратегії і формування рекомендацій щодо впровадження екологічного банкінгу для сертифікації системи екологічного менеджменту банку.

Література

1. Веклич О. В. «Зелений» банкінг: сутність, механізм та інструменти реалізації. У кн. «Зелені» інвестиції у сталому розвитку: світовий досвід та український контекст. Київ: Центр Разумкова, 2019. С. 236–251.
2. Miah M. D., Rahman S. M., Mamoon M. Green banking: the case of commercial banking sector in Oman. *Environment, Development and Sustainability*. 2021. Vol. 23. Pp. 2681–2697. <https://doi.org/10.1007/s10668-020-00695-0>.
3. Kucher A. Financing for sustainable development. Proceedings of the Ukrainian scientific and practical conference «Development of financial and credit systems: today's challenges» (с. Uman, 2–3 June 2020). Uman: UNUH, 2020. Pp. 15–18.
4. Kucher A. Strategic priorities of financial support for sustainable soil management in Ukraine. *Scientific Papers: Series «Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development»*. 2020. Vol. 20. Is. 3. Pp. 333–341. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.19167.07843>.
5. Kucher A. Sustainable soil management in the formation of competitiveness of agricultural enterprises: monograph. Plovdiv: Academic publishing house «Talent», 2019. 444 p. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.19554.07366>.
6. Кучер Л. Ю., Кучер А. В., Тріпільць О. В. Зелений банкінг у системі екологічного менеджменту й ефективного фінансування екопроектів. *Вісник ХНАУ. Сер. «Економічні науки»*. 2020. № 2. С. 309–324. <https://doi.org/10.31359/2312-3427-2020-2-309>.
7. Бесєдін М. О., Бесєдіна Г. Є. Кластерна організація та управління агропромисловим виробництвом. *Економіка АПК*. 2011. № 6. С. 9–13.
8. Бабенко М. В. Практика ответственного финансирования в банковском секторе. Москва: Аналитический центр, 2020. С. 10–17.
9. Блешмудт П. П. Комплекс методик для дослідження психологічних особливостей орієнтації на роботу в команді персоналу банківських структур. *Актуальні проблеми психології: Психологічна теорія і технологія навчання*, 2010. С. 34–43.
10. Кучер А. В., Федорченко О. О., Юрченко Ю. Д. Готовність споживачів платити цінову премію за екологічні товари: методика й результати: препринт. Харків, 2018. 24 с. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.20629.42722>.
11. Kucher A., Hełdak M., Kucher L., Raszka B. Factors forming the consumers' willingness to pay a price premium for ecological goods in Ukraine. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2019. Vol. 16. Is. 5. 859. <https://doi.org/10.3390/ijerph16050859>.

References

1. Veklych O. (2019). «Green» banking: essence, mechanism and tools of implementation. In «Green» investments in sustainable development: world experience and Ukrainian context. Kyiv: Tsentr Razumkova, pp. 236–251.
2. Miah M. D., Rahman S. M., Mamoon M. (2021). Green banking: the case of commercial banking sector in Oman. *Environment, Development and Sustainability*, vol. 23, pp. 2681–2697. <https://doi.org/10.1007/s10668-020-00695-0>.
3. Kucher A. (2020). Financing for sustainable development. Proceedings of the Ukrainian scientific and practical conference «Development of financial and credit systems: today's challenges», c. Uman, 2–3 June 2020. Uman, UNUH.
4. Kucher A. (2020). Strategic priorities of financial support for sustainable soil management in Ukraine. *Scientific Papers: Series «Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development»*, vol. 20, is. 3, pp. 333–341. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.19167.07843>.
5. Kucher A. (2019). Sustainable soil management in the formation of competitiveness of agricultural enterprises: monograph. Plovdiv, Academic publishing house «Talent», 444 p. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.19554.07366>.
6. Kucher L. Yu., Kucher A. V., Tripilets O. V. (2020). Green banking in the system of environmental management and effective financing of ecoprojects. *Visnyk KhNAU. Seriya: Ekonomichni nauky*, no. 2, pp. 309–324. <https://doi.org/10.31359/2312-3427-2020-2-309>.
7. Besedin M. O., Besedina G. E. (2011). Cluster organization and management of agro-industrial production. *Ekonomika APK*, no. 6, pp. 9–13.
8. Babenko M. V. (2020). The practice of responsible financing in the banking sector. Moscow, Analytical Center, pp. 10–17.
9. Bleshmudt P. P. (2010). A set of methods for studying the psychological characteristics of the orientation to work in a team of staff of banking structures. *Aktualni problemy psykholohii: Psykholohichna teoriia i tekhnolohiia navchannia*, pp. 34–43.
10. Kucher A. V., Fedorchenko O. O., Yurchenko Y. D. (2018). Consumers' willingness to pay a price premium for ecological goods: methodology and results; Kharkiv, Ukraine, 24 p. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.20629.42722>.
11. Kucher A., Heldak M., Kucher L., Raszka B. (2019). Factors forming the consumers' willingness to pay a price premium for ecological goods in Ukraine. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, vol. 16, is. 5, 859. <https://doi.org/10.3390/ijerph16050859>.

Надійшла / Paper received : 27.07.2021

Надрукована/Printed : 04.10.2021